

Heijden een bloemlezing van de correspondentie van Wiegersma met de recensent Jan Engelman.

Zijn de tien schrijvers in de opdracht geslaagd, Wiegersma door mythen en legenden heen te loodsen naar een hernieuwde appreciatie van zijn kunst? Het vreemde is dat men nu bezig lijkt te zijn geweest een nieuwe mythe te cultiveren: de mythe van de niet te bevatten veelzijdigheid of paradoxale persoonlijkheid van Wiegersma, een echte kunstenaarsmythe zou ik zo zeggen. Over het algemeen is de taal beschrijvend, evocatief, soms juichend, zoals in het stuk van Maarten Beks. Zo ontstaat de indruk dat sommige schrijvers een partijdig standpunt innemen. Een echt kritische beschouwing van het expressionisme van Wiegersma ontbreekt mijns inziens in het geheel. Ook wordt er nauwelijks (alleen door Marcel van der Heijden) verwezen naar de catalogus.

Een meer wetenschappelijke afstand tot het onderwerp is in het boek echter ook te vinden, bijvoorbeeld in het stuk van Smolders over Wiegersma als schilder, waar de auteur de snel rijzende ster van de autodidact plaatst in de luwte van de over elkaar struikelende avant-gardes uit het begin van de eeuw en het réveil van de katholieke kunsten dat daarin plaatsvond. In het artikel 'Verzamelen in levenssfeer' vergelijkt Caroline Roodenburg-Schadd de kunstverzamelaar Wiegersma met grotere contemporaine collectioneers als Regnault, Boendermaker en Kröller-Müller. De verzameling van Wiegersma (niet meer bijeen) lijkt een middenpositie in te nemen tussen een gewone kunstenaarscollectie en de meer professionele verzamelingen. Wiegersma kon zich als welgesteld arts meer permitteren dan zijn kunstenaarsvrienden en trad ook op als mecenas door hun werken aan te kopen.

In het artikel van Peters en Wagemakers wordt het onderzoek naar de volkskunstverzameling van Wiegersma, sinds 1956 in het Nederlands Openluchtmuseum, heropend. Behalve de onbekende herkomst van veel stukken, staan ook de romantische interpretatie en pathetiek van Wiegersma een nieuwe kijk op zijn omvangrijke collectie in de weg, maar deze interpretatie kan volgens de schrijvers ook om zijn specifieke betekenisgeving worden bestudeerd. Hij zag in de volkskunst van houtsnijders, evenals in de kindertekening en het werk van grotschilders, primitieven en schizofrenen 'het expressionisme van alle tijden': niet een moderne kunststijl, maar een primaire verbeelding van een bezield wereld (54, 78-79).

Martha Catania-Peters

R. van Vuurde, *Engeland, Nederland en de Monroeleer, 1895-1914. Europese belangenbehartiging in de Amerikaanse invloedssfeer* (Dissertatie Utrecht 1998; Amsterdam: De Bataafsche leeuw, 1998, x + 593 blz., ISBN 90 6707 469 1).

Het is meer een thema dan een onderwerp dat Van Vuurde als object van zijn dissertatie-onderzoek heeft gekozen en het heeft een mooi boek opgeleverd. Met een enkel voorbehoud is het ook een geslaagd boek te noemen. Zelf plaatst hij zijn werk in het ruime kader van de geschiedschrijving over het westerse imperialisme van het eind van de negentiende en begin twintigste eeuw. Het is een grondige verkenning van het verschijnsel dat bekend staat als de buitenlandse invloedssfeer. De voorbeelden van China, Perzië en Noord-Afrika dienen zich dan meteen aan. Op het westelijk halfmond vormde de Amerikaanse Monroe-doctrine rond de eeuwwisseling de meest uitgesproken claim op een dergelijke invloedssfeer, maar ze week tenminste in twee opzichten af van de westerse claims in Azië en Afrika.

Washington weigerde stelselmatig aan te geven tot hoever, territoriaal en anderszins, zijn

aanspraken zich uitstrekten en het wees even systematisch de verantwoordelijkheid van de hand voor het handhaven van de internationale rechtsorde binnen het gebied dat het op enig moment door de Monroe-doctrine beschermd wilde zien tegen politiek en militair optreden van de Europese mogendheden. De Spaans-Amerikaanse oorlog van 1898 vormde hierop een uitzondering. De onwil van de VS om zich duidelijk uit te spreken, was niet alleen het gevolg van de overweging dat het voordelen bood de eigen handen vrij te houden, maar natuurlijk vooral van het feit dat de Monroe-doctrine twee gezichten had. Ze belichaamde niet alleen het imperialistische streven van de VS, maar Washington hanteerde haar ook als een soort beschermend schild voor de onafhankelijke Latijns-Amerikaanse landen tegen Europese ambities en wraakacties. Zo was ze zelfs in eerste instantie bedoeld. Die dubbele functie maakte een belangrijk verschil uit met de Europese invloedssferen in Azië en Afrika. Van Vuurde heeft zich onvoldoende het verschil in karakter van beide soorten invloedssferen gerealiseerd. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het ontbreken van enige behandeling van het pan-Amerikanisme. Juist in de door het boek bestreken periode kwam de dubbele functie van de Monroe-doctrine, economische bedreiging en politieke bescherming van de Latijns-Amerikaanse landen, het scherpst tot uiting en het doet dan ook, zacht gezegd, nogal vreemd aan dat in een studie die gewijd is aan de werking van de Monroeleer de pan-Amerikaanse Unie (met haar secretariaat in Washington D. C!) niet eens wordt genoemd.

Dit gezegd zijnde moet worden gesteld dat Van Vuurdes studie veel lof verdient. Ze is helder opgebouwd, breed gefundeerd en aangenaam om te lezen. Van de vier delen waarin ze is opgezet, behandelen de eerste twee de belangen van Engeland en Nederland in Latijns-Amerika en hun erkenning van de Amerikaanse invloedssfeer. De laatste twee bieden uitgebreide *case-studies* over het verdedigen van die belangen respectievelijk in Venezuela (1899-1908) en Mexico (1913-1914). Waarom juist die van Engeland en Nederland? Het antwoord is dat Van Vuurde wilde onderzoeken wat de speelruimte binnen de Amerikaanse invloedssfeer was van een grote mogendheid met uitgebreide belangen in Latijns-Amerika en die wilde vergelijken met de positie van een klein land met weinig belangen. Bij een dergelijke keus lag Engeland natuurlijk voor de hand en voor Nederland golden met name praktische overwegingen zoals de beschikbaarheid van uitvoerige persreacties. Binnen dat ruime kader komt heel veel aan bod. Van Vuurde is goed thuis in het Engelse publieke debat zoals dat in kranten en tijdschriften werd gevoerd. Door de daarin gedemonstreerde warme gevoelens voor 'neef Jonathan' liet de Engelse regering zich natuurlijk niet leiden maar metterdaad respecteerde ze de Monroeleer wel, al was het maar uit beduchtheid voor de nog niet helemaal afgebakende zuidgrens van Canada. De *casestudy* over de aanhoudende Europese conflicten met de Venezolaanse dictator Cipriano Castro laat zien hoe de Amerikaanse regering, opgejaagd door een uitbarsting van Monroeïsme in de pers, zich in 1902-1903 tegen de Engels-Duitse interventie keerde. Daartegenover riep het solo-optreden van Nederland dat op een bepaald ogenblik in 1908 liefst vier oorlogsschepen ter plaatse had, nagenoeg geen Amerikaanse reactie op. Dat brengt Van Vuurde tot de voorzichtige conclusie dat een kleine neutrale staat in dit conflict toch wat meer speelruimte scheen te hebben dan een grote mogendheid.

Een mooi hoofdstuk wijdt Van Vuurde aan de Spaans-Amerikaanse oorlog. Terwijl de grote meerderheid van de Engelse persreacties de Amerikaanse interventie op Cuba enthousiast toejuichte ('race patriotism'), was in Nederland het omgekeerde het geval. Van Vuurde heeft hier een vroeger artikel waarin hij twaalf Nederlandse dagbladen had onderzocht, uitgebreid met tien week- en maandbladen. Dat bracht hem tot een wat andere conclusie. Was het in het artikel een kwart van de kranten dat de Amerikaanse interventie verdedigde, in de uitgebreide versie is dat ruim een derde van de publicaties geworden, zodat hij nu spreekt over 'een invloedrijke

minderheid'. Daarmee verbindt hij de interessante en in de literatuur al herhaaldelijk gestelde vraag of Spanjes verlies van zijn koloniën voor Nederland geen reden was tot ernstige bezorgdheid voor zijn eigen koloniale rijk. Hij meent dat het wel meeviel met die bezorgdheid op grond van het positieve zelfbeeld als kolonisator dat in Nederland bestond. Dat is een constatering die, hoe goed ook gefundeerd op het geraadpleegde materiaal, toch niet helemaal het laatste woord lijkt te zijn.

Als het immers waar was wat de bladen beweerden, dat Nederland een veel betere kolonisator was dan Spanje en meer deed in het belang van de inheemse bevolkingen, waar was dan de ethische politiek voor nodig die zich vooral in het eerste decennium zo gericht concentreerde op de 'opheffing van den inlander'? Zou het niet eerder zo zijn geweest dat er in de kringen van de koloniale *policy-makers* wel degelijk ongerustheid was ontstaan door de Spaans-Amerikaanse oorlog zonder dat dat naar buiten toe bleek?

Samenvattend moet gesteld worden dat Van Vuurde een rijke informatieve studie heeft geschreven die een belangrijke bijdrage vormt zowel tot de diplomatieke en de publiciteitsgeschiedenis als tot het historische debat op verschillende terreinen. Het boek is verzorgd uitgegeven, maar De Bataafsche leeuw had wat beter op zijn welpjes, in casu enkele misprints in de tekst moeten letten.

N. A. Bootsma

T. H. M. van Schaik, *Alfrink. Een biografie* (KDC Bronnen en studies XXXIII; Amsterdam: Anthos, 1997, 574 blz., f69,50, ISBN 90 414 0117 2).

De schrijver van deze biografie is geen onbekende in onderzoekslan: op het gebied van de geschiedenis van het Nederlands katholicisme publiceerde hij na zijn dissertatie een reeks boeken, waaronder enkele biografieën. Ik vind dat het Alfrink-boek het voorlopig hoogtepunt van zijn werk is. Het is een uitvoerige studie, maar niet onhanteerbaar, goed geschreven in een wat relativerende stijl (en bij al die zware kerkelijke en theologische problemen is dat wel een pluspunt), kritisch maar niet al te gedistantieerd, met veel aandacht voor achtergronden maar tegelijk vol sprekende details. Een knap stuk werk.

Van Schaiks held is Bernard kardinaal Alfrink. In twaalf hoofdstukken schetst de schrijver Alfrinks leven, waarbij eenderde van de tekst is gewijd aan de jaren tot het coadjutorschap, 1951, de rest aan de tijd erna. Tot dat jaar leidde de Utrechtse priester een onopvallend bestaan, eerst als student in de bijbelwetenschappen in Rome en Jeruzalem en korte tijd als kapelaan in Maarssen, en vervolgens als docent in de bijbelexegese, eerst twaalf jaar lang aan het Utrechtse grootseminarie en daarna nog vijfjaar aan de Nijmeegse Theologische Faculteit. In 1951 echter werd hij uitgekozen om de oude en afgeleefde kardinaal De Jong als coadjutor bij te staan; feitelijk werd hij vanaf toen de hoogste bestuurder van het aartsbisdom en daarmee de eerste onder de Nederlandse bisschoppen. Voorlopig zette de nieuwbakken kerkleider de traditionele en autoritaire koers van zijn voorganger voort, maar al in de loop van de tweede helft van de jaren vijftig werd duidelijk dat een dergelijke opvatting van het ambt geen lang leven meer beschoren zou zijn. Modernisering, polarisering en secularisatie onder de Nederlandse katholieken bezorgden de nieuwe kardinaal heel wat hoofdbrekens, maar gaven hem ook de kans zich in de jaren zestig te profileren als pontifex en prudent hervormer in eigen land en als expliciete vertegenwoordiger van de collegialiteitsgedachte tegenover de Vaticaanse curie in de jaren van het concilie. Geen wonder dat Van Schaik de twee omvangrijkste hoofdstukken van zijn biografie juist aan dit decennium wijdt.